

ЛИНГВИСТЪТ, ИЗПРЕВАРИЛ ВРЕМЕТО СИ. 100 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПРОФ. МИРОСЛАВ ЯНАКИЕВ

Проф. д-р Татяна Ангелова

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“

Резюме. Статията е написана по повод 100-годишнината от рождението на проф. Мирослав Янакиев. Защи́тава се тезата, че ученият „задава“ образец на поведение като езиковед енциклопедист със собствена, оригинална позиция по въпросите на езикознанието и науките, свързани с него, с наистина запомнящо се участие в развитието на обучението по български език и в езиковото обучение въобще. Представят се приносите му като учен, отреждащи му място на лингвист, изпреварил времето си. На първо място, се посочва създаването на плотометрическата теория, чрез която той прави от българската лингвистика и от българската стилистика науки. Второ, откроява се способността на проф. Янакиев да набелязва пътища, тенденции, които едва сега, в наше време, започват да се реализират като постановките за ролята на компютрите в езиковото обучение. Не по-малко важен принос е защитаването на концепцията за ранно чуждоезиково обучение и за многоезичие в училищното обучение. И несъмнено, най-голям интерес предизвиква талантът на Янакиев да „направи“ от лингвистиката семиотика.

Ключови думи: Мирослав Янакиев; 100 години от рождението му; лингвист

През 2023 година се навършиха 100 години от рождението на забележителния учен Мирослав Янакиев, енциклопедист, филолог, изследовател, изпреварил времето си.

Нека започнем с кратък словесен портрет, чрез който да се опитаме да обхванем личността на учения, ръководен от любопитството към езика.

Изтъкнатият лингвист проф. Мирослав Янакиев (1923 – 1998) е прочут с не-обикновена широта и енциклопедичност в своето творчество. Името му е широко известно в международната славистика. Той започва научната си дейност в началото на 50-те години с проучвания по историческа граматика на българския език. Неговата хрестоматия „Старобългарски език. Текстове и речник“ (1956 г.) и досега е незаменимо помагало за студентите – българи и слависти. По-късно интересите му обхващат такива области като съвременна българска граматика,

теория на правописа, стихознание, стилистика и др. През 1960 г. излиза монографията му „Българско стихознание“, която полага началото на научното изследване на българския стих.

Проф. М. Янакиев създава нови направления в езикознанието (глотометрията като приложение на математико-статистическите методи в изследването на езика, практическата стилистика като наука за редактиране на изрази, семиотиката като основа за езиковото обучение). Главните си идеи той развива в забележителния труд „Стилистиката и езиковото обучение“ (1977).¹ Проф. Янакиев посочва нови методи за обучение по роден и чужд език и активно участва в създаването на буквари, учебници и учебни помагала. Книгата му „Как да редактираме свой или несвой текст“ (1994) става полезно ръководство за журналисти, редактори, както и за всички, които се грижат за езиковата си култура.

В Софийския университет М. Янакиев чете много курсове – по теоретическа лингвистика, българистика и славистика, и се изявява като блестящ преподавател. Над десет години преподава български език в Московския университет „М. В. Ломоносов“.

Професор Янакиев, или Учителят, както го наричат всички, които го познават, принадлежи към онези лингвисти, които се интересуват от *обучението по български език, от езиковото обучение*. Какво мотивира интереса му?

Отношението на видни лингвисти към проблемите на езиковото обучение е традиционно за българското езикознание. Това отношение може да се разбира не само като оценка на филолози за състоянието на обучението по български език, но и като пряко участие в написването на учебници, учебни помагала, на програми, на методологически значими статии.

Написаното от изтъкнати наши езиковеди по въпроси на езиковото обучение, и в частност на обучението по български език, отразява не само индивидуалните интереси на учените, не само техния принос в тези области, но и оформя една своеобразна картина, представяща развитието на езиковото обучение. Тази картина обхваща: традиция и промени, натрупване на данни за изучаването на определен език; съчетаването на опитност (обиграност) и търсене, приемане на лингвистични тезиси, значими за обучението, и отхвърляне на идеи, оказали се конюнктурни, непригодни за нуждите на училището; създаването на историческа и научна памет за теорията и практиката на езиковото обучение и по-конкретно на обучението по български език, памет, която е част от нашето самоопознаване и самоопределяне в образователен и в културен план.

Професор Мирослав Янакиев не прави изключение. Нещо повече, в известен смисъл той „задава“ образец на поведение като езиковед енциклопедист със собствена, оригинална позиция по въпросите на езикознанието и науките, свързани с него, с наистина запомнящо се участие в развитието на обучението по български език и в езиковото обучение въобще.

Тъкмо заради това ще се опитаме да се спрем на приносите му за езиковото обучение, опирайки се на научното му творчество, свързано с тази проблематика.

Кои приноси на М. Янакиев ни дават основание да твърдим, че изпреварва своето време?

Ще започнем с последователната концептивна дейност на Янакиев да превърне лингвистиката в точна наука. С изследванията си и със създадената глотометрическа теория той прави от лингвистиката и от стилистиката науки. В своята автобиография [Янакиев 1998] той подчертава, че в „Стилистиката и езиковото обучение“, 1977 г., е „описан нов подход към изучаване на езиковата практика“, наречен от самия Янакиев глотометрически. Названието на термина идва от гръцката дума за *език* глоса (Γλῶσσα) и *метрия* (μέτρηση) – измерване. Това са, както подчертава М. Янакиев: „математико-статистически методи, които позволяват да се получават безспорни, стабилни резултати, изразявани не само словесно, но и числено“ [Янакиев 1998]. Както е известно, статистиката се занимава със събирането, организирането, анализа, интерпретацията и представянето на данни. Според изказването на Янакиев желаните резултати в науката са безспорните, стабилните, изразявани словесно, но и числено, тоест това са данните. Глотометрическият подход позволява да се измерват количествени езикови характеристики, въз основа на които да се правят умозаключения за качествата на текстовете. В статията си „Глотометрията експлицира основите на съпоставителната лингвистика“ от (1978) (Yanakiev 2007, p. 173) Янакиев научно обосновава обяснителната сила на глотометрията в лингвистиката, вкл. в съпоставителното езикознание.

Янакиев не само създава този подход, но и го прилага систематично. Самият той посочва в автобиографията си (Yanakiev 1998): „Старал съм се да съдействам, колкото са ми позволявали силите, на колегите си от двата филологически факултета на СУ (Факултета по славянски филологии и Факултета за класически и нови филологии) и от Катедрата по славянска филология в МГУ (Московския държавен университет) да приближат все повече начина си на лингвистично мислене до начина на мислене, характерен за учените, работещи в областта на науките, които се занимават с измервания. В такава светлина съм оценявал работата на колегите си, когато съм рецензирал техни хабилитации и дисертации, представляващи различни страни на българския език, руския език, английския език и френския език“ (Yanakiev 1998). Този нов подход Янакиев прилага в повече от 850 дипломни работи, както сам посочва в автобиографията си, и категорично доказва предимствата му.

Проф. Янакиев създава оригинален курс лекции (четен пред студенти от IV курс „Българска филология“), популярен като „Записки по стилистика на българския език“, циклостилни издания от 1965 и 1975.² В тези „Записки“ всъщност се обосновава цялостна теоретична концепция за предмета и задачите на стилистиката; представя се същността на стилистиката като дял от лингвистиката. Просле-

дват се диахронни аспекти (Ф. де Сосюр, експресивната стилистика на Ш. Бали, идеалистическата стилистика на Фослер, Кроче, Шпицер) и синхронни аспекти на стилистиката. Специално внимание заслужава ключовата 5-а глава, озаглавена „Структура на езиковия израз от стилистично гледище“, и представяне на „плеонастична, брахилогична, тропична и тонична стилистика“.

От съвременна гледна точка нито една уважаваща себе си наука не минава без използването на статистика и на база данни. В това отношение Янакиев успява да прокара тенденция, изпреварваща развитието на много хуманитарни науки в България. Нещо повече, бихме искали да добавим, че негови постановки от 60-те, 70-те, 80-те години се оказват не само непреходни, но и със съвременно звучене. Например постановките за ролята на компютрите в езиковото обучение като педагогическо средство и като възможност за изследване на теорията и практиката му. В много отношения проф. Янакиев набелязва пътища, тенденции, които едва сега, в наше време, започват да се реализират. С пълна сила се потвърждава прогностичната стойност на възгледите му. Особено по отношение на технологиите и тяхното приложение в езиковото обучение. Всъщност това може да бъде открито като *втори принос на учения*.

В статията „Как може да се използва автоматичната обработка на текстовете в обучението по български език (Yanakiev 2007, р. 408) още през 1985 г. се разгръщат идеите за компютрите, третирани не само като математически, а и като езикови машини, създадени така, че да „манипулират лингвистични знакове-символи, на които е приписан някакъв смисъл“ (Yanakiev 2007, р. 410). В същата статия Янакиев защитава разбирането си за използването на компютъра при обучение в езикова грамотност. Компютърът, казва Янакиев, може за минута-две да провери правописните грешки в определен обем текст, например 300 думи на страница, да „ги предложи на вниманието на учителя или ученика, даже да учи индивидуално ученика да не продължава да повтаря грешки от едни и същи типове“ (Yanakiev 2007, р. 410). Нещо повече, продължава ученият, компютърът може да „прави обобщения“ на правописно равнище, да насочва вниманието на учителя към най-често допусканията от учениците грешки [пак там].

Какво остава на учителя при така организираното компютърно съдействие? Остава му „ролята на експерт-арбитър, който трябва да предприема мерки за подобряване грамотността на учениците отчасти пак с помощта на компютъра“ (Yanakiev 2007, р. 410). Изключителен интерес представляват идеите в същата статия за оценяване на ученическите текстове. Въз основа на компютърната обработка учителят може да прецени многообразието на изказа, богатия речник или обратно – дали налице са беден, еднообразен изказ, ограничен речников запас и т.н. И съответно да научи ученика как да обработва текстовете, за да ги оценява самостоятелно и по този начин да усъвършенства езиковата си култура. Янакиев прогнозира широките възможности на текстовия редактор за подготовка, писане, проверка и за оценяване на различни по жанр текстове.

Проф. Янакиев казва в същата статия: „Чрез участие в набиране на социолингвистични наблюдения учениците могат да привикнат да определят общественото си поведение, като се опират на познаване на социологическата ситуация, получено чрез наблюдения, подобни на социолингвистичните. Учителят по български език може да се превърне в главен организатор на социолингвистическата дейност на учениците си, чрез която да възпитава у тях активен стремеж да търсят с точни социолингвистични методи мнението на обществото. Едно е да си въобразяваш, че „всички“ мислят като теб, подчертава ученият, друго е да знаеш, след като са ти известни резултатите от конкретно социологично проучване, кои мислят така и колко приблизително са те“ (Yanakiev 2007, p. 411). Можем да обобщим, че такива тези за обучението по български език отвеждат към евристично езиково образование, за което толкова много се говори днес.

М. Янакиев издига през 1985 г. тезата за ученика като програмист (Yanakiev 2007, p. 413)! Истинско предизвикателство за тогавашното време. Ученият подчертава, че „личният компютър дава прекрасни възможности на ученика, на младия човек и за индивидуални творчески изяви в езиковото обучение и самообучение“. Във връзка с тези разсъждения Янакиев продължава с коментар за въвеждането на новата дисциплина „компютърна наука“. Тъй като потребителят на компютъра „разговаря“ с него на „разбираем“ за компютъра език, то е логично тази дисциплина да се назове компютърен език/езици. Целесъобразно е според учения, „ако се обединят преподаванията на всички езикови дисциплини под едно название – езикознание (или информатика). Подразделенията на тази интегрираща дисциплина тогава ще бъдат уроците по български език (като водещ), руски език, западни езици (английски, френски, немски, испански и др.), компютърни езици и... математика (доколкото тя се преподава в общообразователната ни система като език за обработка на данни)“ (Yanakiev 2007, p. 413). Обучавайки се да прави програми, ученикът се научава по-добре да работи със синтаксиса на езика, с правописа... Янакиев говори за принципа *docendo discimus*, т.е. „като обучаваме други, сами се учим“ (Yanakiev 2007, p. 414). Тези схващания са наистина актуални, ако ги разгледаме в контекста на разсъжденията за умното използване на изкуствения интелект в образованието. Особено е ценно разбирането на изследователя, че учителят по език е ключова фигура в този процес (Yanakiev 2007, p. 415).

Като трети принос можем да открием схващанията на М. Янакиев за многоезичието в обучението, изучаване на различни езици, при това колкото по-рано, толкова по-резултатно. Ще си позволим да обобщим този принос като съществена стъпка към прокарването на съвременната образователна идея за интеркултурната компетентност, основана на многоезичието! И то още от ранна възраст. Самият проф. Янакиев сочи в своята автобиография (Yanakiev 1998) като една от основните си публикации статията си „Проблемът за изучаване на чужд език“, публикувана в сп. „Образование“, кн.3, с. 4 – 8, С. 1992.

Ученият застъпва разбирането, че „в науката за езика предпочитат да говорят не за „големината“ на един език, а за неговия „престиж“ в света“ (Yanakiev 2007, p. 421). По-нататък той се аргументира, че престижът на един език се определя от три фактора: „1. в колко страни в света си служат с този език днес; 2. колко хора си служат с този език в света днес; 3. в колко страни в света ще си служат с този език утре“ (Yanakiev 2007, p. 421). За изследователя на първо място е английският език, но ученият коментира, че изборът може да падне на френски заради хуманитарните науки, върху италиански заради изкуството и т.н. При всички случаи овладяването на език се определя от мотивацията, от интересите, от възрастта ... М. Янакиев казва: „колкото на по-ранна възраст се почне усвояването на един език, толкова по-вероятно е той да бъде по-добре усвоен. Особено това важи за умението свободно да се разговаря на един език. Нещо повече, ако един човек е усвоил добре на детски години два или още по-добре три езика, по-късно му е значително по-лесно да се ориентира в най-различни писмени текстове на най-различни езици“ (Yanakiev 2007, p. 423).

С пълно право езиковедът обобщава: „трябва да се научим да гледаме... на всеки усвояван език като на различен начин за изразяване. Нека запомним: различен, друг, но нито по-лош, нито по-добър от останалите, просто-напросто само по-подходящ или неподходящ за дадена ситуация. Без такава еднакво положителна преднастройка към всеки от езиците, които сме решили да усвояваме, няма да можем да разчитаме на успешното им усвояване. Ние неслучайно досега говорим за усвояване, а не за изучаване на „чуждите“ езици. Като изучаваме „чуждия“ език, ние го правим свой!“ (Yanakiev 2007, p. 424). Ученият подчертава: „Образователната система трябва да се измени така, че да се дава възможност на децата да научават още докато са деца, колкото може повече разни езици непременно и като звучащи, а не само като писмени“ (Yanakiev 2007, p. 446).

Както става ясно от тази постановка, проф. Янакиев защитава разбирането за многоезичието – езикова политика в Европейския съюз, която намира израз в образователни документи, в образователни дейности в училищното и в академичното образование. Тези схващания убедително са защитени в статията „Един език, два езика, три езика, много езици. През английски към многоезичие (мултилингвизъм)“ (сп. „Чуждоезиково обучение“, 1997, кн. 3 – 4).

Четвъртият принос на учения може да се обобщи с думите на Мирослав Дачев „Лингвистиката се разгръща в семиотика“ (Yanakiev 2023, p. 271). Самият Янакиев пише, че връзката между семиотика и образование е ключова за опознаването на света от детето и подрастващия индивид. В статията си „Креаторите и консуматорите от гледището на семиотиката“ (Yanakiev 2007, pp. 448 – 460) ученият пише: „На общото образование е нужна обща семиотика. Само една наука за всички видове знакове (не само писмените, буквените) – общата семиотика (обща семиология, общо знакознание) – е в състояние да даде на децата този компас, без който бъдещият земен жител няма да може

да плува спокойно в живота, без който постоянно ще се излага на опасността да губи разсъдка си в бурния информационен океан на недобронамерените реклами, на рок (-енд-рол) спектаклите, на зодиакалните псевдопрогнози, на религиозните заблуди, на претенциите за постижения в областта на уж-знания за „отвъдното“ (Yanakiev 2007, pp. 450 – 451). По-нататък ученият задава въпроса: „А как детето опознава света? Когато чуе някаква фраза, от сетивата му към мозъка му потича комплекс от сигнали – информация. Там, в мозъка, тази информация се разделя на две части – едната е **езикова – (п.ч. на автора)** в смисъл: фраза на някой „естествен човешки език“ [...] или на „смес от такива естествени езици“, другата **не е езикова (п.ч. на автора)** в смисъл: тези придружаващи фразата сигнали, които не са сигнали нито на български, нито на турски, нито на кой да е друг „естествен език, а са сигнали на „езика на наблюдаемата **неезикова** действителност [пак там]. Ученият коментира възприемането на двата типа сигнали от детето и прави извода, че с помощта на възрастния, на околните, детето се превръща в „творец“, като се учи да сглобява езикови и неезикови сигнали в цялост. Проф. Янакиев аргументира тези свои твърдения отново с глотометрическите си аргументи за различния тип езикови единици. Той прави извода, че „когато започнат често да използват една езикова единица или изобщо някакъв знак (езиков или неезиков), семантиката му обеднява, той деградира до „информационно джудже“ (Yanakiev 2007, p. 459).

Може да се направи връзка между тези схващания на професор Янакиев с така наречената мултимодална грамотност и компетентност. С други думи, умениято на днешния млад човек да възприема мултимодални текстове, съчетаващи слово, звук, анимация..., хипертекстовете, с които интернет изобилства... Добър пример, подкрепящ идеите на М. Янакиев, е използването от децата на игрите Mine Craft и War Craft. Защищаването на тезиса за обща семиотика в образованието е може би най-важният принос на учения.

Удивително е как този лингвист наистина изпреварва времето си със своите търсения, които днес се реализират в различни аспекти на образованието, науката...

Този словесен портрет на професор Мирослав Янакиев не би бил пълен, ако не споменем запомнящи се човешки изяви на учения.

Иска ми се да споделя и личен спомен. Когато бях млада асистентка по методика на обучението по български език, работех върху дисертацията си за микро-текста като компонент на учебни речеви жанрове и ми беше нужно да направя анализ на данни за напредъка на учениците, обучавани да пишат приказка или есе. Исках да обработя с компютър ученически текстове, за да проуча като показател за развити умения да се създава текст, така наречената хипотеза за дълбочина на фразата на Виктор Ингве (1963). Запитах проф. Янакиев как да покажа на компютъра да разпознава коя дума е подлог, коя – сказуемо. Неговият прост, но

елегантен отговор гласеше: „Като напишеш пред думата, която е подлог – подлог, а пред думата, която е сказуемо – сказуемо“. Какво по-лесно и по-точно от това. Послушах го. Това беше един малък урок по наука от голям изследовател.

Мнозина биха разказали как изпитва проф. Янакиев. Шегувал се, като се обръщал към студентите да седат при него, а не при асистентите, защото те всичко знаят, а той е забравил всичко – ха, ха. На студенти, които не могат да отговорят на изпитния въпрос, им дава учебника/помагалото, за да прочетат отговора/нужната информация, с коментара, че ако знаят отговора, ще си го припомнят, а ако не го знаят – ще го научат...

За Учителя с главно У може да се пише и разказва много... 100-годишнината от неговото рождение ни подканва не само да помним делото му, не само да го популяризираме, но и да развиваме ценните му научни идеи в нови лингвистични и методически изследвания, които да подпомагат модерното обучение и образование по български език.

БЕЛЕЖКИ

1. „Стилистиката и езиковото обучение“ има второ издание, посветено на 100-годишнината от рождението на проф. Мирослав Янакиев. Изданието е дело на УИ „Св. Кл. Охридски“, 2023. Предговорът е от редактора Александър Иванов. А в края на книгата има специално написан за изданието текст от проф. Мирослав Дачев със заглавие „За лингвистиката, която се разгръща в семиотика“ (с. 271 – 285).
2. „Записки по българска стилистика“ са отпечатани в сборника „Лингвистиката и езиковото обучение“ (София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007) след грижливо сравнение с циклостилните издания и под ръководството на доц. Надежда Котова и доц. Мая Байрамова.

ЛИТЕРАТУРА

- ЯНАКИЕВ, М. 1977. *Стилистиката и езиковото обучение*. София: Народна просвета.
- ЯНАКИЕВ, М. 1998. *Автобиография на Мирослав Янакиев Николов*, публикувана на адрес <https://miryan.org/auto.html> сайт, поддържан от Александър Иванов, последно посещение 7.09.2023
- ЯНАКИЕВ, М. 2007. *Лингвистиката и езиковото обучение*, сборник. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, поредица „Университетска библиотека“, № 472.
- ЯНАКИЕВ, М. 2023. *Стилистиката и езиковото обучение*. Второ издание, посветено на 100-годишнината от рождението на проф. Мирослав Янакиев. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.

REFERENCES

- YANAKIEV, M. 1977. *Stilistikata I ezikovoto obuchenie*, Sofia: Narodna Prosveta.
- YANAKIEV, M. 1998. *Authobiography by Miroslav Yanakiev Nikolov*, published on the site <https://miryan.org/auto.html> , supported by Alexander Ivanov, last visit Sept 7th.
- YANAKIEV, M. 2007. *Sbornik s trudove Lingvistikata I ezikovoto obuchenie*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kl. Ohridski", Poreditsa *Universitetska Biblioteka*, no. 472.
- YANAKIEV, M. 2023] *Stilistikata I ezikovoto obuchenie*. Vtoro izdanie, posveteno na 100-godishninata ot rozhdenieto na Prof. Miroslav Yanakiev Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kl. Ohridski".

THE LINGUIST AHEAD HIS TIME. PROF. MIROSLAV YANAKIEV'S 100TH ANNIVERSARY

Abstract. The article commemorates the 100th anniversary of the birth of Prof. Miroslav Yanakiev. The author defends the thesis that the scientist "set" a model of behavior as a linguist – encyclopedist with his own, original position on the issues of linguistics and sciences, related to it, with a truly memorable participation in the development of Bulgarian language teaching and language education in general. His contributions as a scholar are presented, giving him a place as a linguist ahead of his time. First of all, the establishment of the glottometric theory is pointed out, through which he developed Bulgarian linguistics and Bulgarian stylistics in the scientific field. Secondly, the emphasis is placed on of prof. Yanakiev's ability to identify paths, trends that are only now, in our time, beginning to be realized, such as the statements about the role of computers in language teaching. An equally important contribution is the advocacy of the concept of early language learning and multilingualism in school education. And, undoubtedly, of greatest interest is Yanakiev's talent for transforming linguistics in semiotics.

Keywords: Miroslav Yanakiev; the 100th anniversary of his birth; linguist

✉ **Prof. Dr. Tatyana Angelova**

ORCID iD: 0000-0003-3707-7485

Department of Bulgarian Language Teaching

Faculty of Slavic Studies

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Sofia, Bulgaria

E-mail: angelova@slav.uni-sofia.bg